

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776(E) | SJIF 2023: 6.907

J.B.Eshkuvatov

A.Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti doktoranti

ZAMONAVIY PEDAGOGIKADA O'QITUVCHINING KREATIVLIK KOMPETENTLIGI ORQALI O'QUVCHILARDA NUTQIY KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH SIFATLARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada kreativligini oshirish orqali o'quvchilarda nutqiy savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishning samaradorligi haqida atroflicha so'z boradi. XXI asr ko'nikmasi bo'lgan kreativlik tushunchasi bugungi dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Chunki kreativlik – bu qolipdan tashqarida fikrlash hisoblanadi. Bugungi kunda o'quvchilarda nutqiy savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishda o'qituvchining kreativlik potentsiali alohida ahamiyatga ega ekanligini inobatga olib, tahlil, fikrlar va xuloslar orqali ilmiy tavsiyalar berilgan.

Tayanch so'zlar: nutqiy savodxonlik, kreativlik, ona tili va dabiyot fani o'qituvchilarining kreativlik ko'nikmalari, o'quvchilarning nutqiy ko'nikmalari.

QUALITIES OF SPEAKING SKILLS DEVELOPMENT IN STUDENTS THROUGH CREATIVE COMPETENCE OF THE TEACHER IN MODERN PEDAGOGY

Ж.Б.Эшкuvatov,
Докторант Национального исследовательского института имени
А.Авлони

Аннотация. В данной статье подробно рассматривается эффективность развития навыков устной грамотности учащихся за счет повышения креативности учителей родного языка и литературы. Понятие креативности, как навыка 21 века, является одной из актуальных проблем сегодняшнего дня.

Потому что творчество — это нестандартное мышление. Принимая во внимание, что особое значение в развитии навыков речевой грамотности учащихся имеет творческий потенциал педагога, через анализ, мнения и выводы даются научные рекомендации.

Ключевые слова: речевая грамотность, креативность, творческие способности учителей родного языка и естественных наук, речевые навыки учащихся.

КАЧЕСТВА РАЗВИТИЯ РАЗГОВОРНЫХ НАВЫКОВ У СТУДЕНТОВ ЧЕРЕЗ ТВОРЧЕСКУЮ КОМПЕТЕНТНОСТЬ УЧИТЕЛЯ В СОВРЕМЕННОЙ ПЕДАГОГИКЕ

J.B.Eshkuvatov,

Doctoral student of the National Research Institute named after A.Avloni

Abstract. This article discusses in detail the effectiveness of developing students' oral literacy skills by increasing the creativity of teachers of the mother tongue and literature. The concept of creativity, which is a skill of the 21st century, is one of today's urgent problems. Because creativity is thinking outside the box. Taking into account that the creative potential of the teacher is of particular importance in the development of students' speech literacy skills, scientific recommendations are given through analysis, opinions and conclusions.

Key words: speech literacy, creativity, creativity skills of native language and science teachers, students' speech skills.

Mamlakatimizning kelajagi, istiqboli va islohotlarning muvaffaqiyati ko'p jihatdan ta'lim sohasida olib borilayotgan o'qituvchi-pedagoglarning kreativligi, saviyasi, fidoyiligi, tayyorgarligi hamda yosh avlodga ta'lim berish va barkamol inson darajasida tarbiyalab, voyaga yetkazishga nisbatan shijoatiga bog'liq. Uzlüksiz ta'lim tizimida faoliyat olib borayotgan pedagoglarni samarali natijalarga olib keluvchi ilmiy-nazariy bilimlar bilan birgalikda kreativ faoliyatga undovchi amaliy ko'nikmalar bilan ham doimiy qurollantirib borish zamon talabidir. Pedagogik ta'limda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning imkoniyatlaridan foydalanishga ustuvorlik berish strategik ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda uzlüksiz ta'limni, jumladan, umumiy o'rta ta'lim tizimini modernizatsiya qilish ta'lim va tarbiyaning an'anaviy usullarini ijodkorlikka yo'naltirilgan usullarga almashtirish zarurati paydo bo'lmoqda.

Zamonaviy pedagog kreativ kompetentlikka ega bo'lishi uchun o'quv faoliyatiga doir vazifalarni chuqur bilishi, o'quv manbalari, darslik, o'quv va metodik qo'llanma, tavsiyanoma, yo'riqnomalarni tayyorlash malakasiga ega bo'lishi, ilg'or pedagogik yutuq va tajribalarni mustaqil o'rganishi, ta'lim jarayoni va ma'naviy-ma'rifiy ishlar loyihalarini tayyorlay olish ko'nikmalariga ega bo'lishi zarur.

O'quv-uslubiy manbalarda kreativlik inglizcha "create" so'zidan olingan bo'lib, "yaratish" ma'nosini anglatib, insonning yangilik yaratish, muammolarni yechishga qaratilgan ijodiy qobiliyati tushuniladi [1]. Uning tag-zamirida beqiyoslik, amaliylik,

noodatiylik va erkinlik yotadi. Shuningdek, kreativ fikrlash muayyan masala yuzasidan har tomonlama fikrlash, bir nuqtaga turli xil jihatdan yondashuvni anglatadi.

Kreativ pedagogika ijodiy faoliyat natijalarini rag'batlantirishga xizmat qiladigan strategiya va vositalarni tavsiya etish orqali sinfda ulardan samarali foydalanish imkoniyatlarini ochib beradi. Ijodkorlikni o'rganish jarayonida umumiy o'rta ta'lim maktabi o'quvchilarining intellektual va psixologik rivojlanish tizimlarini shakllantirish muammolari ishlab chiqilgan bo'lib, ular shaxsiy-ijodiy fikrlash uslubining tarkibiy qismlarini o'rganishga qaratilgan.

Kreativlikda ijodning to'rtta asosiy jihatlari ishlab chiqilgan bo'lib, unda asosiy e'tibor quyidagilarga qaratiladi: ijodiy mahsulot, ijodiy jarayonni boshqarish, ijodiy shaxs va ijodiy vaziyat. Kreativlik faoliyatini yuqori darajada takomillashtira olgan o'qituvchi o'zida quyidagi malakalarni namoyon eta oladi: bajariladigan vazifa mohiyati va faoliyatini belgilay bilishi; masalaning qo'yilishini tahlil qila olish; masalani hal qilish rejasini tuzish; masalani hal qilishda samarali metodlar (tahlil, sintez, induksiya, deduksiya, taqqoslash va boshqa) larni qo'llash; masalani hal qilish usullarini tanlay olish; qabul qilingan qarorlarning to'g'riligini asoslash va qayta tekshirish; masalani hal qilishda kichik tadqiqot (izlanish) ni olib borish; masalani hal qilish sharoiti, jarayonning borishi va masala qanday yechilishi yakunlarini umumlashtirishga oid dalillarni rejalashtirish [1].

Pedagog kreativlik sifatlariga va yondashuvga ega bo'lmasligi tufayli o'quvchilar ham qiziqarli va ajoyib g'oyalarga ega bo'lsalar-da, biroq ularni ifodalashda e'tiborsizlikka yo'l qo'yadilar. Buning sababi ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan metodlar o'quvchilarda erkin, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qilmasligi bilan belgilanadi. Hozirda kreativ fikrlash qobiliyati nafaqat o'quvchilar uchun balki, o'zini Vataniga daxldor deb hisoblaydigan har bir inson uchun zarurdir.

Ona tili va adabiyot fani o'qituvchilarida kreativlik sifatlarini oshirish jarayonining umumiy mohiyatini to'laqonli anglash uchun dastlab "kreativlik", "kreativ yondashuv" tushunchalarining ma'nosini tushunib olish talab etiladi. Ken Robinsonning fikriga ko'ra, "kreativlik – o'z qiymatiga ega original g'oyalar majmuyi" [6, 74-b.] sanaladi. Gardner esa o'z tadqiqotlarida mazkur tushunchani quyidagicha izohlaydi: "kreativlik – shaxs tomonidan amalga oshiriladigan amaliy harakat bo'lib, u o'zida muayyan yangilikni aks ettirishi va ma'lum amaliy qiymatga ega bo'lishi lozim" [7, 110-b.].

Emebaylning yondashuvi nuqtayi nazaridan ifodalansa, kreativlik "muayyan soha bo'yicha o'zlashtirilgan puxta bilimlar bilan birga yuqori darajada noodatiy ko'nikmalarga ham ega bo'lish", demakdir [4]. Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo'ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini, zehni o'tkirlikni tavsiflaydi. Shuningdek, kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida aks etadi.

Amerikalik psixolog P.Torrens fikricha, "kreativlik muammo yoki ilmiy farazlarni ilgari surish; farazni tekshirish va o'zgartirish; qaror natijalarini shakllantirish asosida muammoni aniqlash; muammo yechimini topishda bilim va

amaliy harakatlarning o‘zaro qarama-qarshiligiga nisbatan ta’sirchanlikni ifodalaydi” [2, 86-b.].

Ona tili va adabiyot fani o‘qituvchilarining kreativlik sifatlariga ega bo‘lishi ularning shaxsiy qobiliyatlari, tabiiy va ijtimoiy quvvatini kasbiy faoliyatni sifatli, samarali tashkil etishga yo‘naltiradi. Shuningdek, o‘quv va tarbiya jarayonlarini tashkil etishga an’anaviy yondashishdan farqli yangi g‘oyalarni yaratish, bir qolipda fikrlamaslik, o‘ziga xoslik, tashabbuskorlik, noaniqlikka toqat qilmaslikka yordam beradi.

Binobarin, ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi kreativlik kompetentligiga ega bo‘lsa kasbiy faoliyatini tashkil etishda ijodiy yondashish, o‘quvchilarning o‘quv faoliyatini samarali tashkil etish, nutqiy savodxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirish, shaxsiy sifatlarini yuksaltirishga xizmat qiladigan g‘oyalarni yaratishda faollik ko‘rsatish, ilg‘or pedagogik yutuq va tajribalarni mustaqil o‘rganish, shuningdek, hamkasblar bilan pedagogik yutuqlar xususida doimiy, izchil fikr almashish tajribasiga ega bo‘lishga e’tibor qaratadi.

Tahlillardan shuni alohida qayd etib o‘tish joizki, har bir shaxs tabiatan kreativlik qobiliyatiga ega. Shaxs o‘zida kreativlik qobiliyati mavjudligini qanday samaradorlik va yondashuv asosida namoyon eta olishi mumkin bo‘ladi? Bu o‘rinda Patti Drapeau shunday maslahat beradi: “Agarda o‘zingizni kreativ emasman, deb hisoblasangiz, hozirdanoq kreativ tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlarni tashkil eta boshlashingizni maslahat beraman. Aslida, gap sizning ijodkor bo‘lganingiz yoki bo‘lmaganingizda emas, balki ijodkorlik faoliyatni kreativlik ruhida tashkil etishingiz va yangi g‘oyalarni amalda sinashga intilishingizdadir” [2, 4-b.]. Patti Drapeau nuqtayi nazariga ko‘ra kreativ fikrlash, eng avvalo, muayyan masala yoki ijodiy topshiriq yuzasidan har tomonlama fikrlash sanaladi. Har tomonlama fikrlash o‘qituvchilardan o‘quv topshirig‘i, masalasi va vazifalarini bajarishda ko‘plab g‘oyalarga tayanishni talab etadi. Bundan farqli ravishda bir tomonlama fikrlash esa birgina to‘g‘ri g‘oyaga asoslanishni ifodalaydi. Mushohada yuritishda muammo yuzasidan bir va ko‘p tomonlama fikrlashdan birini inkor etib bo‘lmaydi. Binobarin, bir va har tomonlama fikrlash kreativlikni shakllantirishda birdek ahamiyat kasb etadi. Ya’ni, topshiriqni bajarish, muammo yoki masalani yechishda shaxs yechimning bir necha variantini izlaydi (ko‘p tomonlama fikrlash), keyin esa eng maqbul natijani kafolatlovchi birgina to‘g‘ri yechimda to‘xtaladi.

Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg‘ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo‘ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini tavsiflaydi. Kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida ham aks etadi. Qolaversa, kreativlik zehni o‘tkirlikni belgilab beradi, o‘quvchilar e’tiborini ta’lim jarayoniga faol jalb etishni ta’minlaydi.

Ona tili va adabiyot o‘qituvchilarining asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilarda adabiy til me’yorlariga amal qilgan holda mustaqil tafakkur qilish, kreativ va ijodiy fikrlash qobiliyatini o‘stirish hamda o‘zining fikrini og‘zaki, yozma shaklda aniq, sermazmun, tushunarli, savodli tarzda ifodalashni o‘rgatish eng asosiy vazifalardan biridir. Shu bois ona tili va adabiyot o‘qituvchilari kreativ yondashuv asosida o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishda doimiy ravishda dars

mashg'ulotlari yuzasidan zamonaviy o'quv-metodik ijodiy topshiriqlar tayyorlay olishi, mashq va matn tahlillari o'tkaza olishi, didaktik hamda so'z o'yinlari, turli hil interfaol usullarni dars jarayoniga moslashtira olishi va ulardan samarali foydalanishga ko'proq e'tibor qaratish zarur. Bugungi kunda o'quvchilarda nutqiy savodxonlik ko'nikmlarini shakllantirish muhim hisoblanib, uni rivojlantirishda bir qator omillarning o'rni ahamiyatlidir. Nutqiy savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishdagi asosiy omillardan biri o'quvchilarning so'z boyligini oshirish va boyitib borishga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiq. Nutq turlari o'ziga xos xususiyatlarga ega. "Og'zaki nutq, odatda, bevosita nutq jarayonini tashkil etsa, yozma nutqda esa muayyan masofaning bo'lishi nazarga olinadi. Shunga ko'ra ularning izchilligi, to'liq yoki noto'liqligi ham har xil bo'lishi tabiiy"[8]. Har bir o'quvchida, avvalo, og'zaki nutq rivojlanib borishi mumkin, biroq og'zaki nutqidagi fikrini, qarashini ifodalayotganida o'qituvchi yozma nutq me'yorlariga ham amal qilishi hamda ikkala nutq shaklida, fikrlar bayonining ketma-ketligini, izchilligini nazardan chetda qoldirmasdan tizimli ishlash va bu bo'yicha yondashuvlarni kreativ ravishda tanlashni hisobga olish talab etiladi.

Mavjud tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarda nutqiy savodxonlik ko'nikmalarining rivojlantirilishi, avvalambor, pedagogning kreativlik potensialga egaligiga va yondashuviga bog'liq ekan. Ayniqsa, o'quvchi ijodiy faoliyatining dastlabki sharti va natijasi ham o'qituvchining kreativ kompetentligi ekanligi o'ta muhim sanaladi. Har qanday mutaxassisda bo'lgani kabi pedagoglarning ham kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishlari uchun ularning malakasini uzluksiz oshirib borish talabi qo'yiladi va kasbiy faoliyatni tashkil etishda izchil rivojlantirib boriladi. Bunda pedagogning o'zini-o'zi ijodiy faoliyatga yo'naltirishi va bu faoliyatni samarali tashkil eta olishi muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Bugungi kreativ o'qituvchi o'quv mashg'ulotlarini tashkil etishda avvalo rejalashtirilgan bir qolipdagi mashg'ulot turlaridan voz kechib, o'quvchilarda mustaqil, tanqidiy, mantiqiy, ijodiy tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish, ularni ijodiy fikrlash, ya'ni yangi g'oyalarni o'ylab topishga yo'naltirish, ta'lim olishga bo'lgan munosabatini o'zgartirish, ularni yutuqlarga erishishiga rag'batlantirishda asosiy omil bo'lishi kerak. Ayrim paytlarda zamonaviy o'quv mashg'ulotlariga yetishmayotgan bo'shliq - kreativlik sanaladi. Bugungi kunda ona tili va adabiyot fani o'qituvchilarining ijodkor va kreativ bo'lishi yoki bo'lmasligi emas, balki ularning kasbiy faoliyatini ijodkorlik, kreativlik ruhida tashkil etishi, yangi g'oyalarni ta'lim jarayonida sinab ko'rishi maqsadga muvofiq sanaladi. Bu esa har bir o'qituvchining o'zini-o'zi rivojlantirishi va o'zini-o'zi namoyish eta olishi, kasbiy kompetentsiyalarni o'zlashtirib borishi bevosita uning kreativlik qobiliyatiga egaligi bilan bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ne'matov B.S. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kreativ faoliyatini takomillashtirish. ped.fan. PhD. diss.avtoreferenti. – Termiz, 2023. – 52 b.

2. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 260

3. Агабабян А. Р., Арутюнян Н. Д. К вопросу взаимосвязи креативности с личностными характеристиками // Ананьевские чтения, 2007: Материалы научно-практической конференции. СПб., 2007. – С. 598–599.

4. Алейников А.Г. О креативной педагогике / А.Г. Алейников // Вестник высшей школы. – 2009. – №12. – С. 29-34.

5. Амиров Р. Особенности синтаксиса казахской разговорной речи. – Алма-Ата, 1972.

6. Андреев В.И. Педагогика творческого саморазвития. Инновационный курс. – Казань: Изд-во КГУ, 1996. – 566 с.

7. Вишнякова, Н.Ф. Креативная акмеология. Психология высшего образования / Н.Ф. Вишнякова. - Мн.: Народная асвета, 2007. – 300 с.

8. Амиров Р. Особенности синтаксиса казахской разговорной речи. – Алма-Ата, 1972.